

LA CASA TERRALTINA (II)

En general tant la casa-edifici com la casa-grup domèstic i la casa-patrimoni tenen el mateix «nom» i és per això que quan un terraltí es vol donar a conèixer a un altre, pot dir, per exemple, «Joan és de Ca X que està al carrer Botera» o «Joan és de Ca X que són els escombriaires del poble» que, com frases identificadores, són equivalents. Però, quin és el procés de nominació de la casa? És el grup domèstic el que transmet el seu «nom» a l'edifici que habita? Té aquest un «nom» propi que dóna a tots aquells que viuen a la casa?

— «Si un d'aquí se'n va a viure a una altra casa que té un altre nom, doncs, la casa lo perd i agafa lo de la casa vella. Es dóna el sobrenom a la casa... Però si a aquesta casa després hi va un gendre o una nora o qui sigui, se'ls diu amb el nom de la casa. La casa és qui té el nom». (Orta de Sant Joan. 60-65 anys, home, comerciant).

Aquest informador ve a dir que en un primer moment, en un acte que es podria qualificar de «fundació» de la casa, la família «bateja» amb el seu «nom» l'edifici («és dóna el sobrenom a la casa») i una vegada el nom del grup domèstic coincideix amb el de l'edifici, és quan aquest passa a donar el seu nom a tots aquells que entren a formar part de la casa-grup domèstic («la casa és la que té el nom»). Es podria pensar pel que s'ha dit que sempre que un grup domèstic habita una casa, aquell dóna a la casa el seu nom; però això solament succeeix quan el grup domèstic és propietari de l'edifici, quan el construeix o l'adquireix per compra o per algun altre mitjà. En aquest sentit, dir «casa X» és el mateix que dir «casa propietat de X». Això és important de tenir en compte, primer perquè la casa és comprada pel «nom» que tenia de l'antic propietari i adquireix el del nou («Natros vam comprar esta casa; esta casa era cal B. Al vindre a viure natros, al comprar la casa doncs, al cap dels anys és ca C., ja que natros som C.» Gandesa) i segon perquè quan el grup domèstic viu en casa llogada o deixada, aquell no dóna el nom a l'edifici, sinó que és conegut pel del seu propietari, i el nom de l'edifici tampoc no s'aplica als nous membres que entren a formar part del grup domèstic llogater. En aquests casos de cases llogades o deixades el nom de casa-grup domèstic no coincideix amb el de la casa-edifici.

— «Si una persona té tres cases, solament en tindrà una de família, perquè les altres o estaran deshabitades o estaran llogades, i si estan llogades, doncs "on vius?", "a ca fulano", però no és que la família sigui casa fulano. Viu a ca fula-

no, però no és que la família sigui fulano. No sé com dir-te-ho. Mira, "sóc de casa meua, però visc a casa d'un altre", perquè van llogar la casa de l'altre. Per exemple: los de ca M., doncs, ells són M., però la casa que tenen llogada és P., perquè l'amo és de ca P.».

(Gandesa. 50-55 anys, dona, comerciant).

— «La casa no és de ningú, **pobrets**. És una casa de rics. Aquella xica de Pasqualet, quan era jove, doncs l'ama d'esta casa va tindre molts xiquets, i ella "niñera, niñera, niñera", li va criar los xiquets. I los d'esta casa, al costadet de la casa li van donar un tros. Ells (los Pasqualets) no en van tindre mai de casa i l'ama, doncs, els va donar, bé, no donar, fins que es morigon, un tros de casa per a viure, un hogar. I és cal Frare. Per això te dic que ells **no tenen cap casa**, ells no contenen. Cal Frare és el nom de la casa on estan, però no és d'ells, no m'entens?».

(Gandesa. 50-55 anys, dona, mestressa de casa).

És a dir, el grup domèstic no dóna el seu nom a l'edifici si no és propietat seva. Per als terraltins és molt important ser propietari de la casa on se viu. Per la segona informadora es veu que no tenir la casa en propietat és com no tenir casa («no tenen cap casa, ells no contenen»). De fet poca gent viu en cases llogades o deixades; els qui es troben en aquesta situació, generalment o són criats a qui els seus amos els han donat allotjament, o forasters, o es tracta de matrimonis joves que «no han lligat amb els pares», és a dir, que no han pogut conviure amb ells, i en aquest últim cas la situació de llogats és transitòria, ja que en el moment que morin els pares, aniran a ocupar «llur casa».

Els que no tenen casa, en alguns casos són commiserats per la resta de la població i en d'altres no són considerats com a membres de la comunitat. En una ocasió en què vaig estar convidada a una casa gandesana vaig ser testimoni d'una anècdota molt esclaridora. Assabentat el «cap de casa» que la realització del treball de camp m'obligava a canviar constantment de casa, em va dir: «**pobreta**» vius com lo tocino de Sant Antoni, per què no et compres una caseta a Gandesa i fas el teu treball des d'aquí?». Ja se sap que el que caracteritzava el porc de Sant Antoni era la situació totalment diferent a la dels seus congèneres domèstics: mentre ell vagava pels carrers, els altres vivien dins de la casa dels seus amos. Jo li mereixia el qualificatiu de «pobreta» per no tenir casa.⁽¹⁾

Quan tractava de descobrir quines condicions hauria de reunir una persona perquè fos consi-

derada com a membre del «seu poble», és a dir, perquè li poguessin aplicar els gentilicis del tipus «gandesà» o «vilalbí», la resposta unànim era: «que haigo nascut a Gandesa o a Vilalba». Però existeix una excepció a aquesta regla general; es tracta d'aquells fills de forasters els pares dels quals no han comprat casa a la localitat terraltina en què s'han instal·lat; a ells, malgrat haver nascut allí, no els són aplicats cap d'aquests gentilicis, sinó els del lloc d'origen dels seus pares. Aquest fet és explicat així pels terraltins: com que no han comprat casa no estan demostrant cap intenció de quedar-se al poble.

— «Ara ve molta gent per lo de la nuclear i són castellans, no? o han tingut un xiquet, doncs este xiquet no és fill de Gandesa, encara que haigi nascut a Gandesa.

— En teoria és fill de Gandesa, però no és gandesà perquè dins de "x" temps se n'anirà, perquè està allí per un motiu que no és motiu de ser de Gandesa, és motiu de treball.

— No veus que no tenen cases ni res? La majoria va de lloguer.

— Bé, lo N si que ha comprat fa poc la casa X.

— Doncs mira, si los pares d'este xiquet de N., se'n van amb los altres, doncs ja serà gandesà».

(Gandesa. Grup d'estudiants de 20 a 25 anys).

El no tenir casa és també una de les raons per les quals els «xarnegos» (terme menyspreador aplicat de vegades a altres grups ètnics) són vistos diferents pels catalans.

— «Los catalans quan mos installem a un lloc, no mos agrada moure'ns, comprem una caseta i no mos movem del lloc; no obstant, ells, doncs, mira, volta i roba.»

(Gandesa, 25-30 anys, dona, dependenta).

— «Los catalans "ahorrem" més i un català tindrà la seua casa ben muntada i tot, i los xarnegos sempre en cases llogades, mai estan en cap lloc molt temps seguit».

(Gandesa. 20-25 anys, dona, mestressa de casa).

Com és aquesta casa la possessió de la qual és tan important per als terraltins? La casa del terraltí no és el «mas» (casa aïllada envoltada amb les seves terres) sinó la «casa de pagès», és a dir, aquella que està situada dintre del poble formant illes amb la resta de les cases. El «mas» existent també a la comarca és, almenys des de fa uns anys (aproximadament des de la guerra civil i la crisi agrícola del '56), una residència secundària, utilitzada pels pagesos per guardar diversos estris i per refugiar-se en cas que el mal temps els agafi treballant "al defora".⁽²⁾

La «torre» té les mateixes funcions que el mas, però es tracta d'un edifici molt més petit. Si el mas reuneix condicions suficients de mida per donar cabuda, anteriorment, a una família de pagesos, a la torre, molt més petita i general-

ment d'una sola planta, li manquen aquestes condicions.⁽³⁾

La casa de pagès ha sofert en els últims temps transformacions tant pel que fa a la distribució interna del seu espai, com dels seus usos; els quals, en la majoria dels casos són explicables pels canvis en la manera de viure dels seus habitants.

Moltes vegades s'afirma una rotunda distinció entre carrer-espai públic i casa-espai privat, i aquesta divisió és legítima si agafem la casa com un tot; però dintre d'ella el grau de privacitat de totes les seves parts no és el mateix.

Des que es traspassa la porta de la casa terraltina hi ha una gradació d'espais que van des d'un que és considerat semi-públic, «l'entrada», fins a un altre totalment privat com són els «dormitoris». L'indicador que s'emprarà per a la determinació del grau de privatització de cada un d'aquells espais serà el tipus de persones (amics, veïns, forasters, etc.) que hi tenen accés. La descripció que ara s'iniciarà anirà assenyalant aquests graus de privacitat.

La casa de pagès tradicional està construïda de pedra, material que li dona un aspecte de gran solidesa. Consta de 3 o 4 plantes, cada una de les quals és destinada a un ús diferents. A la planta baixa s'hi té accés a través d'una gran porta, «la porta d'entrada», que tenia com a finalitat primordial permetre el pas dels carros i dels animals de càrrega. La forma que aquesta porta solia tenir és la que en arquitectura s'anomenava «adovellada en arc de mig punt». En els últims anys s'estan tirant a terra com a conseqüència de la substitució del carro i dels animals de càrrega per modernes maquinàries agrícoles que, per ser més grans, han fet que s'hagi hagut d'adequar la mida de la porta.

La primera peça de la planta baixa és l'entrada que serveix de dipòsit dels estris de treball; al costat hi ha una sèrie de peces com són: l'estable o quadres per a les cavalleries, el llenyer, la pallissa i, a les cases més grans, també el celler i el graner. L'entrada dona pas al corral, on es troben el galliner, el colomar, el «corralet del tocino» i el «corralet de la cabra». L'entrada és el lloc de la casa amb el sostre més alt, ja que les peces situades al seu costat es troben a dos nivells d'alçada, és a dir, la pallissa i el graner estan damunt les quadres i el llenyer. La pallissa té una trampeta a terra a través de la qual la palla es pot tirar a les quadres. A les cases que donen a dos carrers, la pallissa a més a més de ser accessible des de l'entrada (per una escala), té porta independent a un dels carrers, de manera que es pot posar la palla des de dalt dels carros o remolcs sense haver d'entrar a casa. Si existeix celler, la planta baixa tindrà tres nivells d'alçada; el celler està més baix que el pis de l'entrada.

En algunes cases terraltines al graner, la pallissa i les quadres els ha passat el mateix que

a la porta adovellada de l'entrada. El tractor i els seus complements ocupen molt més espai que els antics carros i aquest s'ha guanyat tirant a terra aquelles peces que en l'actualitat han quedat obsoletes. El mateix ha passat amb el «corralet del tocino» i de la cabra ja que rara és la casa que avui dia depèn d'aquests animals per a subsistir.

Des de l'entrada es té accés al primer pis, a partir del qual la casa comença a estar destinada a habitació humana.

La separació entre la planta baixa com a lloc destinat al treball i hàbitat del bestiar i el primer pis com a hàbitat humà es senyalitza a nivell simbòlic amb la col·locació al final de l'escala que els uneix de majòliques amb llegendes al·lusives tant a una demanda de protecció sobrenatural sobre la casa i els seus habitants, com a un desig de benvinguda als possibles visitants. És a partir d'aquesta segona porta que l'espai comença a ser considerat totalment privat; vegem en què es basa aquesta afirmació.

Primer, la porta de l'entrada és oberta tot el dia, de manera que des del carrer és possible veure totes les activitats que es desenvolupen dintre; no hi ha cap desig «d'amagar-les» a estranys. Segon, les dones terraltines, quan per qualsevol motiu han de sortir al carrer, tanquen amb clau la porta del primer pis, i quasi mai la de l'entrada, fins a un punt que vaig tenir ocasió d'escoltar algun pregó en què l'ajuntament recomanava que la tanquessin per evitar robatoris d'objectes de l'interior. El seu accés no es protegeix. Tercer, mentre en traspassar la porta d'entrada es fa sense avisar els qui viuen a la casa, no passa el mateix amb la del pis, de fet, els timbres de trucar estan situats a aquesta última porta en molts casos.

El primer pis comença amb la **sala**, annexa a la qual està «l'**alcova**» única peça destinada al descans nocturn que rep aquest nom; les altres situades al segon pis; es diuen «**dormitoris**» o simplement «**quartos**». A la sala, generalment decorada amb els mobles i objectes més valuosos de la casa, són rebuts els forasters, els quals rarament són invitats a entrar a les altres habitacions. Si la casa és prou gran, a més a més de la sala hi ha un **menjador**; si no és així, la sala servirà, en algunes ocasions, de menjador de gala. La **cuina** és l'espai on els habitants de la casa passen més temps. Les menjades diàries, la recepció de parents i amics o les antigues «vetllades» que es feien durant l'hivern, tenien com a escenari la cuina i sobretot el **foc a terra**

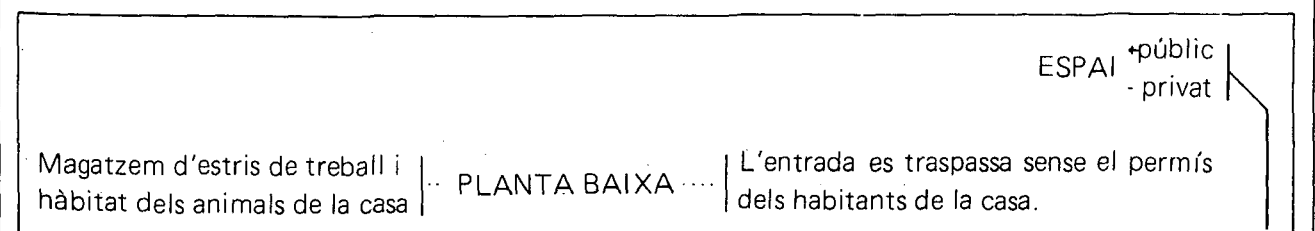
que hi havia. Només en els últims anys i a conseqüència que els televisors han estat instal·lats a les sales, aquesta peça ha començat a ser veritablement freqüentada. Abans solament amb ocasió de la celebració de batejos, comunions, aniversaris o qualsevol altre esdeveniment en què es tinguessin invitats a la casa, l'espai-sala era utilitzat. Els canvis en la manera de passar el temps lliure han suposat una transformació dels espais on es desenvolupa el lleure; les xerrades familiars o vetllades amb els veïns que es feien a la vora del foc han estat substituïdes pel mirar la tele a la sala. Al costat de la cuina hi ha el **rebot**, on es guarden els aliments pel consum familiar. Amb l'entrada, la cuina és la peça de la casa que més transformacions ha sofert. En tractar-se d'una habitació, en general bastant gran, ha estat dividida en dues o tres parts. Per una banda s'ha deixat el foc a terra que ja no s'utilitza per a cuinar, i s'ha construït una petita sala-menjador on es passen la majoria de les tardes d'hivern, i de l'altre tros s'ha fet una cuina de petites dimensions en què tots els mobles tradicionals (lo banc del focs, les cadires baixetes, etc.), han estat substituïts per altres més «moderns». L'espai per al bany també ha estat guanyat de vegades en perjudici de l'espai de la cuina, i és per això que a les cases terraltines més petites el bany està situat al costat de la cuina.

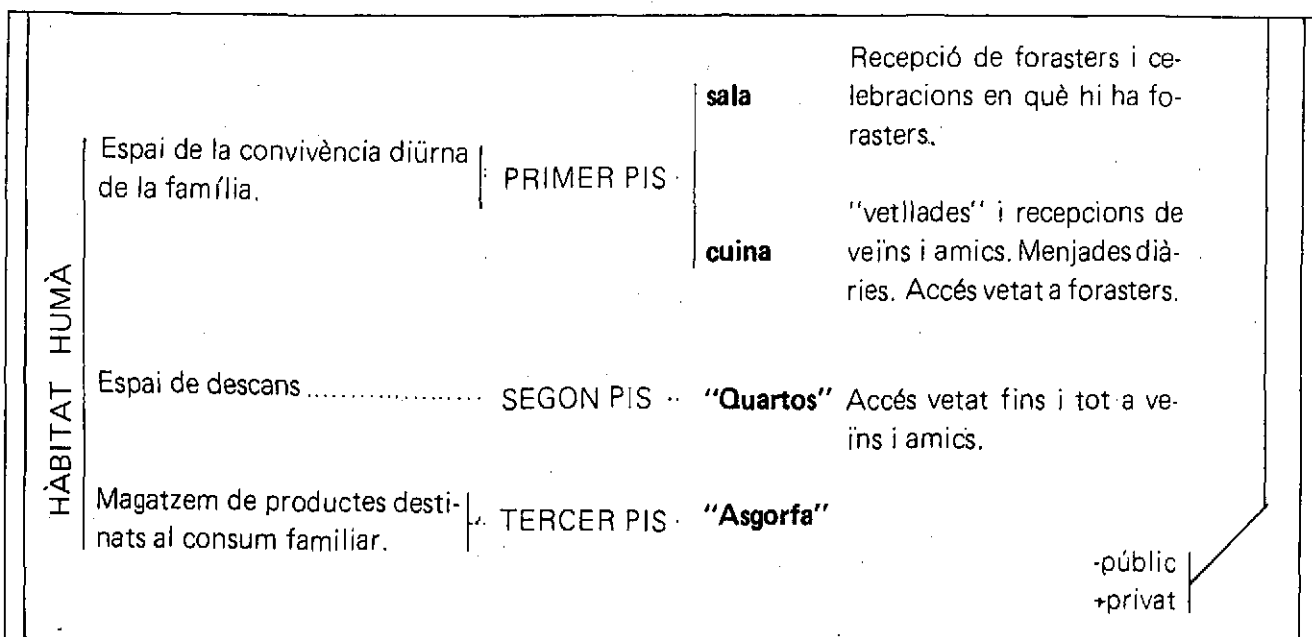
Al segon pis es troben els «**quartos**» o **dormitoris**, habitacions utilitzades únicament i exclusivament per dormir. El seu mobiliari, llits i armari no permeten cap altra utilització. A les cases més petites aquest pis pot no existir, fet pel qual un o dos dormitoris són construïts a l'asgorfa.

L'**asgorfa** és el magatzem de la casa, allà on es deixen les pataques per a la seva conservació, així com les tomates, cereals i tots aquells productes destinats al consum familiar. Les gàbies de les gallines i dels conills (fins i tot el colomar), poden estar també a l'asgorfa.

Els dormitoris són l'espai més privat de les cases. En les ocasions en què alguns terraltins, com a norma de cortesia, m'ensenyaven la seva casa, obrien les portes de totes les habitacions perquè les pogués veure, menys les dels «dormitoris»; de manera que per poder conèixer la seva distribució a la casa vaig haver de basar-me únicament en les que tenien en aquelles cases on vaig viure, en les quals alguns dels meus amfitrions deien que: «era com de la casa».

Un esquema dels diferents graus de privacitat dels espais de la casa terraltina quedaria així:

S'ha dit que la casa és vista com un espai de l'home. I això perquè tradicionalment a l'home i a la dona se'ls ha assignat feines diferents. Mentre que les de dona són aquelles que estan relacionades amb el consum familiar: la dona s'encarrega dels productes que són «consumits» per la seva família (criança dels animals del «corral», conservació de verdures i fruites, etc.), i dels serveis que són «consumits» de la mateixa manera (cuinar, netejar la casa, etc.). A l'home, per contra, li són associades totes les feines relatives al treball del camp i els seus productes estan dirigits majorment al mercat (sosteniment monetari de la casa).

— «Hi ha una dita que diu "a casa meva mano jo quan no està la dona". És ella la que porta tot lo de la casa».
(Gandesa, 20-25 anys, home, pagès).

— «Les dones es dediquen més a les seves feines. La dona ja té prou feina a casa com per haver d'anar al camp, perquè la majoria té un parell o tres de conills, uns quants pollastres, la feina de casa, la neteja, fer el menjar...»
(Orta de Sant Joan, 60-65 anys, home, comerciant).

— «Abans la dona no treballava, només anaven, per exemple, a temporades a trencar ametlles, o sigui, la dona no treballava i més antigament encara menys, com que no hi havia trencadora automàtica, doncs, les dones a casa. A lo millor, algunes portaven a casa lo que dèiem un doble decàlitro i les pagaven un tant, les trencaven i tenien que entregar-les, però de faena per a les dones no n'hi havia».
(Gandesa, 50-55 anys, dona, comerciant).

— «Tinc dos amics casats, que viuen tocant de la meua casa, doncs al començament la sogra posava el nas a tot arreu: que si marxeu, que no féssiu tard, que tal, que qual... I fins que no van arribar a posar les coses clares, totes les nits baralles... però ara em diu: marxem i venim quan nosaltres volem; sé que l'endemà me tinc

que aixecar, tinc que complir, fer la faena del camp i la dona la té que ajudar amb la casa, però no m'ha de dir que si és això o és allò».
(Gandesa, 25-30 anys, home, pagès).

En el dia de Sta. Àgueda (5 de febrer), el «dia de les dones» per a alguns i de les «mamelles» (solament dones amb fills) per a altres, a les dones se'ls permetia tenir comportaments considerats normalment masculins (treure els homes a ballar, per exemple, a Vilalba dels Arcs, la Farella i la Pobla de Massaluça) i s'obligava els homes a fer feines considerades femenines. A Orta, per exemple, se'ls feia estar durant quasi tot el dia a casa i en concret a la cuina per cuinar, planxar i d'altres treballs domèstics. Les dones, mentre, estaven berenant a prop de l'ermita de Sant Salvador (menjaven principalment sèpia, que és l'aliment associat a la comarca amb el dia de Sta. Àgueda). Aquesta inversió de rols sexuals reflecteix indirectament quines són les feines i els espais que es dona a les dones.

La divisió sexual de l'espai, que a nivell global es tradueix en una oposició entre casa (espai femení) i camp (espai masculí), es produeix també a l'interior de la casa-edifici. En aquest cas la contraposició es planteja entre planta baixa (l'espai de l'home) i la resta de la casa (espai de la dona).

Primer:

Pel tipus d'instal·lacions que existeixen a la planta baixa i per l'ús a què estan destinades, es tracta d'un lloc que pot ser considerat com una prolongació del camp. De fet, molts dels treballs del camp s'acaben o es preparen allí (neteja de les olives, preparació dels estris, pelar ametlles, etc.).

Aquest pis com a prolongació de l'espai camp, és considerat espai masculí. De fet l'home quan és dintre de l'edifici, passa la major part del temps treballant a la planta baixa; el lloc de la casa on no s'avorreix.

— «Abans... los homes s'avorrien a casa i quan no estaven al camp o treballaven a l'entrada, doncs s'anaven a la vorera i parlaven amb lo veí...»

(Gandesa, 50-55 anys, dona, comerciant).

Segon:

Des que «lo corralet del tocino i la cabra» ha desaparegut de les cases terraltines, el temps que la dona passa a la planta baixa és mínim, en contraposició al de l'home que és qui realitza les feines esmentades. Els animals que ha de vigilar la dona (conills i gallines) estan quasi sempre a l'asgorfa.

Tercer:

A les cases petites que no tenien tercer pis, «el quarto de les dones», de les filles fadrines, estava a l'asgorfa, mentre que els seus germans solters dormien a la pallissa.

— «Perquè jo he sentit dir, jo no ho he vist, que més antigament, com que se tenien molts de fills, les filles dormien allí (el «quartet» de l'asgorfa), perquè com que les cases eren petites, no hi havia «puesto» per a tots; i los fills dormien tots a la pallissa. Jo això no ho he arribat a veure».

(Gandesa, 50-55 anys, dona, comerciant).

Quart:

Quan quasi totes les cases tenien celler hi havia el costum que el dia de festa i quan l'home havia acabat la feina, anaven els de la «colla» (grups d'amics) a «rondar pels carrers», és a dir, que s'anava de taverna particular en taverna particular a beure i menjar en companyia. Les «rondes pels cellers» són equivalents a les actuals rondes pels bars. Les dones per contra el que feien eren les «vetllades».

— «Com que no hi havia «teles», pues, després, a l'hivern, se sopava i solia anar a vetllar —jo també hi he anat— i s'anava a casa d'una veïna, se portava lo ganxet i la mitja o algo i s'anava allí a passar lo rato per no estar tota sola a casa. Perquè com que se sopava a les set de la tarda, pues hasta les deu o les onze, per no estar sola, pues anaves a ca la veïna. Portaves una cadireta i a fer mitja al costadet del foc».

(Gandesa, 50-55 anys, dona, comerciant).

Els homes, a vegades, també participaven en aquestes vetllades, però molt poc. D'altres vegades anaven a baix al celler a jugar a cartes o xerrar en lloc d'estar al foc.

L'espai de la dona, per tant, és la casa, però no tota, tan sols a partir del primer pis de la casa és un espai totalment femení. A l'asgorfa té els animals que vigila, a la cuina fa les vetllades i prepara els aliments per a la família, etc., i és en aquest espai on l'home «s'avorreix» (quan no estava al camp o treballant a l'entrada). La divisió de la casa en espais de l'home i espais de la dona queda ritualitzada en un costum que avui en dia els terraltins consideren antic, però que po-

sa de relleu on estaven aquests límits. Deixem que una gandesana ho expliqui.

— «Casa ma iaia, mire, quan mon iaio anave al camp, tots se tiraven fora a l'entrada, tots los de la casa tenien que baixar a baix, o sigui, que una tieta baixava tots los xiquets a esperar-lo. Abans quan un home venia del camp, la dona baixava a rebre'l allà a baix o al carrer. Quan arribava, la dona anava a buscar lo cistell de l'home. Després traïen lo que portaven al carro i s'anava a arreglar l'animal; després portava lo carro i tots cap a dalt».

(Gandesa, 50-55 anys, dona, comerciant).

Là casa-edifici com un tot és concebuda com el lloc de la dona, i el camp, el lloc de treball, com pertanyent a l'home. L'entrada de la casa podriem considerar-la com un espai mixt; està dintre de la casa però és una continuació del camp. Aquí s'instal·len els estris de llaurar, es continuen algunes feines agrícoles, etc. I és en aquest lloc intermedi on la dona «baixa» a esperar l'home per pujar junts «cap a dalt», és a dir, l'home entra a l'espai femení acompanyat per aquella que la senyoreja: la dona. L'espai femení comença justament a la porta d'entrada del primer pis.

Maribel JOCILES RUBIO
Llicenciada en Sociologia
Especialitzada en Antropologia social

(1) També s'utilitza la mateixa expressió per referir-se a aquells que van a menjar «de gorra» a altres cases.

(2) Expressió terraltina per dir que es va a treballar al camp.

(3) El que a Gandesa, per exemple, se diu «torre» a Vilalba i altres pobles es diu «maset». La «torreta» gandesana, més petita que la «torre», és equivalent a la «cabana» vilalbina.

NOTA: Aquest article va ser escrit l'any 1982 i l'autora ens ha demanat que exposem la seva actitud present sobre ell.

L'amable carta que vam rebre, ens fa saber que actualment no subscriu totalment el seu contingut ja que conté alguns errors terminològics, de contextualització temporal i fins i tot d'enfocament metodològic, explicables en part per la precipitació de la seva primera investigació antropològica.

Per altra part no descarta la possibilitat d'enviar-nos, més endavant, les correccions i puntualitzacions corresponents.